

"TITIVI CILJEVI SUKLADNI SU NAŠIMA" **AMERIČKI IZVORI O HRVATSKOM PROLJEĆU**

TVRTKO JAKOVINA

Na temelju konzularnih izvješća koji se čuvaju u National Archives u College Parku, Maryland, SAD, autor je pokazao američke stavove prema Hrvatskom proljeću: studentima, političarima, članovima Matice hrvatske i vrhovima Katoličke crkve u Hrvatskoj.

KLJUČNE RIJEČI: Hrvatsko proljeće, Generalni konzulat SAD-a u Zagrebu, Miko Tripalo, Savka Dabčević-Kučar, Josip Broz Tito, Ivan Zvonimir Čičak, Franjo Kuharić,

1.0. "Titovi ciljevi sukladni su našima" **- američka politika prema Hrvatskom proljeću**

Predsjednik SFRJ Josip Broz Tito posjetio je američkog predsjednika Richarda Nixona u listopadu 1971. g. Bio je to treći, uzvratni i dobro pripremljeni Titov odlazak u Ameriku, a zapravo prvi posjet SAD-u za vrijeme kojega nije došlo do izgreda koji bi negativno obilježili Titovo putovanje. Konačno, i Nixonov posjet Beogradu, Zagrebu i Kumrovcu, gdje je boravio u rujnu i listopadu 1970., bio je potpun uspjeh. Washington je mijenjao politiku prema socijalističkim zemljama, a prilike za to su, nakon Praškoga proljeća 1968., bile povoljne. Bez obzira je li krajem 1971. u Washingtonu Tito doista "*dobio zeleno svjetlo i od SAD-a za naše skidanje s političke pozornice*", kako piše Savka Dabčević-Kučar!, Sjedinjenim Državama raspad Jugoslavije nije odgovarao. Nije im odgovaralo čak ni, kratkoročno gledano, rušenje Maršala čija je zemlja, po smjeni

1) Dabčević-Kučar, 606, 958, 959. Savka Dabčević Kučar spominje kako joj je o svemu obavijestila Mirjana Krstinić, kojoj je, navodno, sam Tito potvrdio Nixonovu "dozvolu".

Dubčekovog čehoslovačkog vodstva, sve naglašenije zatopljavala svoje odnose sa SAD-om i Zapadom.

"Titovi ciljevi sukladni su s našima. (...) On američko i zapadno podupiranje Jugoslavije vidi kao ključno kako bi se odupro pritiscima usmjerenim ka ponovnom priključivanju "socijalističkom lageru" pod sovjetskim vrhovništvom. (...) Jedna od važnih manifestacija ove promjene bilo je popuštanje jugoslavenske rezerviranosti u odnosu prema SAD-u", pisao je u tajnom memorandumu predsjedniku Nixonu državni tajnik William P. Rogers. Zato bi sve što je ugrožavalo Josipa Broza ili dovelo do njegovog uklanjanja s političke pozornice ugrozilo američke interese. Prema pripadnicima "ekstremne emigracije" u SAD-u poduzet je niz mjera kako bi se obeshrabrili u destabilizaciji režima u Beogradu. Jer osim u tome slučaju: *"ne postoje veće bilateralne razlike s Jugoslavenima".*² Rogersov memorandum bila je obavijest šefu države pred posjet stranoga državnika. On je pretpostavio i teme razgovora koje će, vjerojatno, otvoriti gost i preporučio stavove koje bi trebao zastupati domaćin. Oni su bili gotovo posve usmjereni prema zbivanjima u svijetu. Jedina rečenica, osim spomenute o *"ekstremnim emigrantskim skupinama Hrvata i Srba"* u kojima se spominju narodi bivše zemlje, jest osvrt na reformska nastojanja jugoslavenskog predsjednika. Uvođenje kolektivnog šefa države i delegiranje moći na republike i pokrajine, zajedno s javnim skupovima i raspravama koje su dolazile do medija, *"na trenutke postaju agresivni" i razdvajaju narode među kojima su netrpeljivosti dugo bile zatomičane, "posebno između Srba i Hrvata".*³ O čemu su još Tito i Nixon razgovarali 1971. nije vidljivo iz bogate građe koja je o Titovom putovanju u Washington sada dostupna javnosti.

Predsjedniku Nixonu je i nešto ranije, u ljeto 1969. najprije iz State Departmenta, a onda i od savjetnika za nacionalnu sigurnost Henry Kissingera savjetovano da ne prihvaća ponudu Hrvata SAD-a da ga proglase "Počasnim američkim Hrvatom".⁴ To bi ne samo stvorilo presedan za sve ostale nacionalne zajednice u SAD-u, već i pogoršalo odnose s Beogradom i umanjilo ugled Nixonove administracije, posebno zato jer *"skupina uključuje puno hrvatskih emigranata koji su bili na strani njemačkih okupatora za vrijeme Drugog svjetskog rata".*⁵ Gotovo posve je jednaka bila reakcija generala Alexandera Haiga⁶ u proljeće 1970. Kardinal Šeper došao je u Gary, savezna država Indijana, posvetiti kapelicu Hrvatskog katoličkog saveza (Croatian Catholic Union). Haig je predsjedniku savjetovao da pismo skupu treba biti poslano, ali, zbog velikog broja onih koji su sentimentalno vezani za propalu NDH: *"Poruka, zbog jasnih razloga, ne smije nuditi ništa, što bi se, čak i izvan konteksta, moglo tumačiti pozitivnim za hrvatsku neovisnost".*⁷ Jugoslavija je, procjenjivale su američke analize, poboljšala

2) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files, 1970-1973, Political and Defense, From: POL 7 Yugo to POL 7 Yugo. Memorandum for the President, The Tito Visit: Perspectives; October 22, 1971. (Bilješke su vođene na način koji preporuča National Archives of the United States.)

3) Isto.

4) NARA, Nixon Presidential Materials Staff, White House Central Files, Subject Files, Co. Countries, Gen Countries 165-2 Republic of Vietnam (South Vietnam), 1/1/71 – (1 of 2) through Countries 169 10/28/71. Memorandum for Mr. Haldeman from Henry A. Kissinger, June 11, 1969.

5) Isto.

6) Alexander Meigs Haig mlađi, brigadni general, bio je zamjenik savjetnika za nacionalnu sigurnost predsjednika Nixona.

7) NARA, Nixon Presidential Materials Staff, White House Central Files, Subject Files, Co. Countries, Gen Countries 165-2 Republic of Vietnam (South Vietnam), 1/1/71 – (1 of 2) through Countries 169 10/28/71. Memorandum for Hugh Sloan from General Haig, May 6, 1970.

odnose s Vatikanom⁸, a suradnja s istočnoeuropskim zemljama ocjenjivana je "u najboljem slučaju površnom". Nabrajale su se zemlje koje je Tito posjetio ili imao namjeru posjetiti, a među kojima nije bilo zemlja komunističkog bloka.⁹

Sasvim je jasno da destabilizacija režima u Beogradu, barem u ovome trenutku i ukoliko je bila riječ o vladi SAD-a, nije dolazila u obzir. Nije im odgovaralo niti slabljenje položaja maršala Tita, koji je, baš kao i s toliko drugih stvari u Jugoslaviji, držao ključeve uspjeha ili propasti i Hrvatskog proljeća. Međutim, postupna demokratizacija režima jedan je od trajnih ciljeva američke administracije još od Titovog prekida sa Staljinom. Zato su barem neki od glasova Hrvatskog proljeća američkoj diplomaciji trebali zvučati pozitivno. Polazeći od pretpostavke da je uloga SAD-a bila ključna u poslijeratnom razdoblju i hladnoratovskom svijetu, spoznati kako su američki diplomati promatrali događaje u zagrebačkom konzularnom distriktu, ima posebnu težinu, čak i onda ako njihove procjene nisu uvijek imale na umu globalne odnose. Pitanje je jesu li diplomati dobro razumjeli novo i drugačije u Hrvatskoj 1971. i jesu li uopće bili spremni slijediti takav red razmišljanja? Konačno, jesu li uopće vidjeli nacionalni pokret u takvom svjetlu? Znati na temelju kavih su podataka američki političari obavještavani o prilikama u Jugoslaviji vrlo je važno

2.0. Izvori i literatura

U ovom radu, u četiri veće cjeline, analizirao sam izvještaje američkih konzularnih službenika i, manjim dijelom, djelatnika veleposlanstva u Beogradu, o prilikama u Zagrebu i Hrvatskoj od 1970. pa do početka 1972. godine.¹⁰ Članak se temelji na arhivskom istraživanju građe iz National Archives of the United States, College Park, Maryland. Javnosti je dostupna od 1997. godine. Osim dokumenata koji ulaze u opće spise ministarstva vanjskih poslova (General Records of the Department of State), riječ je i o građi koja se čuva u Nixonovim papirima.¹¹ Opisi i zaključci utemeljeni su na 144 dokumenta (i barem tri puta više stranica), a pokrivaju razdoblje od siječnja 1970., pa do početka 1972. godine. Kako nije riječ o tajnim ili posebno osjetljivim dokumentima, već prije svega komentarima i sažecima objavljenih novinskih članaka, dokumenti ne donose spektakularne podatke. To je bitno ograničilo doseg ovoga rada. Kao sažeci onoga što se pisalo i govorilo u Hrvatskoj početkom sedamdesetih, poslana analiza katkada su prava remek-djela diplomatskoga izvještavanja: jasna, precizna, utemeljena. U dokumentima koje sam vidio svi važni političari ili kulturni djelatnici nisu detaljnije

8) O Titovom posjetu papi Pavlu VI u ožujku 1971. i zanimljivim detaljima o osjećajima koje je izazivao među nekim od najviših dužnosnika Svete Stolice, pa i posebnoj brizi koju je Vatikan pokazao Maršalu, šaljući posebno vozilo u rimsku zračnu luku, donosi se u knjizi Darka Stuparića u kojoj je objavljen i razgovor s tadašnjim veleposlanikom pri Svetoj Stolici Vjekoslavom Cvriljeom. Tito je bio prvi predsjednik neke socijalističke zemlje koji je posjetio Vatikan. Stuparić, 327, 337-341. Vidi i: Dabčević-Kučar, 463-465, Bilandžić, 623.

9) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject numerical files, 1970.-1973., Political and defense, From: Pol 17-1 Yugo-US to Pol 12 Zaire; Pol 17 Yugo-Vat, XR Pol 17 Vat-Yugo, Intelligence note, Bureau of Intelligence and Research, August 18, 1970. Vidi o tome: Dabčević-Kučar, 600-603.

10) U generalnom konzulatu SAD-a u Zagrebu početkom sedamdesetih radilo je manje od deset Amerikanaca, oko 35 lokalaca, a pokrivaio je prostor SR Hrvatske i Slovenije. Thomas Dunlop, drugi čovjek konzulata, kako sam kaže, bio je glavni za "operaciono-političko izvještavanje", dok je generalni konzul Orme Wilson.

11) Zbog afere Watergate i odlaska Richarda Nixona s mjesta predsjednika SAD-a dokumenti vezani uz njegovu administraciju ne čuvaju se u biblioteci i muzeju 37. američkog predsjednika, kako je to slučaj s njegovim poslijeratnim prethodnicima i slijednicima, već u NARA-i.

opisivani. Tako se Haramija, Pirker, Bijelić, Budiša, Krleža itd. spominju u prepričavanju članaka, bez dodatnih komentara. Bit će potrebna daljnja istraživanja i vrijeme da bi se došlo i do ostalih podataka. Manjim sam se dijelom koristio i zbirkom razgovora s američkim diplomatima koji su služili u Jugoslaviji, a koji su sabrani u Foreign Affairs Oral History Program Association for Diplomatic Studies and Training, Arlington VA, a koja se čuva u knjižnici Georgetown University, Washington DC.¹²

Literatura o međunarodnim utjecajima na Hrvatsko proljeće, napose položaju SAD-a zapravo ne postoji.¹³ O Nixonovom posjetu Jugoslaviji, pa i Brežnjevu i Sovjetskom Savezu, doduše, u svojim sjećanjima pišu gotovo svi sudionici tih događaja čije su knjige objavljene, ali je riječ o usputnim komentarima. Vrlo su oskudni i prikazi vanjskopolitičkog položaja SFRJ koncem šezdesetih i u sedamdesetim godinama, koji bi uključili sve zemlje, a ne, primjerice, samo nesvrstane. Međuodnosi dva hladnoratovska bloka imali su iznimno veliku ulogu na brojna događanja u gotovo svim europskim zemljama, a SFRJ, zbog njezinog složenog unutrašnjeg stanja i aktivne vanjske politike, to je još naglašenije. Problematika iznešena u ovom članku može biti podloga budućim radovima koji će povijest Hrvatske i SFRJ problematizirati u tome smislu.

3.0. Politička i duhovna zgrada Hrvatske 1971: partija, sveučilištarci, Matica i Crkva

3.1. Intelektualni teškaš i stakato oratorica: političko vodstvo Hrvatske

Nikola Kožulj, šef hrvatskoga protokola, novog je američkog generalnog konzula Orme Wilsona u nastupni posjet primio 28. lipnja 1970. Naglasio je kako u jugoslavenskoj vanjskoj politici ne postoje odstupanja u zadnjih deset godina, ali da su posljednje promjene u unutrašnjoj politici bile velike. *"Tako da najzanimljivije vrijeme tek dolazi."*¹⁴ *"Nema sumnje da je glavni cilj lokalnih vođa da lokalna vlada izgleda i djeluje više "suvereno" no prethodne."*, pisao je Wilson u ljeto 1971., do kada je već posve dobro shvatio na što se odnosila "zanimljivost" iz rečenice šefa protokola.¹⁵ Osobno je svjedočio (ili čitao iz dokumenata koje je napisao njegov prethodnik) da se u Hrvatskoj primjenjuju neka nova, demokratskija pravila ponašanja koja ranije nisu postojala. Deseta sjednica CK SKH početkom 1970., na kojoj je smijenjen Miloš Žanko, potpredsjednik Savezne skupštine i zagovornik "unitarizma", bila je prenošena na televiziji. To, *"zajedno sa spontanošću rasprava o tako osjetljivim pitanjima naglašava kako se daleko hrvatska partija pod sadašnjim liberalnim vodstvom pomaknula prema primjeni značajnog stupnja demokracije i otvorenosti u vođenju svojih unutarnjih poslova."*¹⁶ Pobjednički dio hrvatskog političkog vodstva ponosio se 10. sjednicom upravo zbog stupnja spontanosti i nepredvidivosti. Dragutin Haramija, predsjednik Izvršnog vijeća, hrvatske vlade, govoreći o sjednici naglasio je kako nije bilo unaprijed pripremanih govora, a medijima nisu

12) O zbirci i sjećanjima na život u Jugoslaviji, pa i Hrvatsko proljeće, vidi u: Jakovina, 2001.

13) U članku: "Što je značio Nixonov usklik "Živjela Hrvatska!?", Jakovina 1999. na temelju dnevnike i memoarske građe, novinskih i televizijskih priloga rekonstruirao sam posjetu američkoga predsjednika Zagrebu i Kumrovcu. Drugi radovi toga tipa nisu mi poznati.

14) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files, 1970-1973, Political and Defense, From POL 15-5 Yugo to POL 29 Yugo; POL 17-4 Yugo, July 28, 1970.

15) Isto, XR Pol 15, Yugo, Debate Underway On Major Proposed Changes in Croatian Constitution, July 22, 1971.

16) Isto, From: Pol 12 Yugo to: Pol 13-2 Yugo; Pol 12 Yugo, LCC Deals With Nationalism, Chastizes Milos Zanko For "Unitarism" In Widely Publicized Tenth Plenum, January 21, 1970.

unaprijed određena izlaganja koja trebaju popratiti.¹⁷ Štoviše, tadašnji je američki konzul (na odlasku) Owen naglasio u komentaru 3. ožujka 1970. kako je "izostanak atentata i osobnih napada" i tretiranje Žanka kao tek glasnogovornika protureformističke struje, također bila novina. Žanko je, piše Owen, napadan kao konzervativac, birokrat, unitarist, hegemonist i zbog svojih navodnih pro-informbiroovskih osjećaja, a za te se krugove vjeruje da se opiru reformi i njihova se "snaga ne smije potcijeniti".¹⁸ Ipak, sredinom travnja 1970. Owen je napisao kako "političku izvedbu tijekom prvoga kvartala 1970. ocijenili bismo s gotovo A plus".¹⁹ Briljantna je bila obrana od optužbi za hrvatski šovinizam napadom za unitarizam. Tako su "hrvatski vođe Savka Dabčević Kučar, Pirker, Bakarić i Tripalo uspjeli obraniti legitimni ponos u hrvatski identitet, a hrvatsku su partiju predstavili kao prvaka gospodarskih promjena".²⁰

"Predsjednica SKH dr. Savka Dabčević Kučar, pisao je Wilson, sigurno je "najgorljiviji član" grupe političara koja "oštro brani" položaj SKH i stav da "izraz lokalnog nacionalizma u Hrvatskoj, od Srba i od Hrvata, jest prirodan i u osnovi može biti zdrav politički fenomen".²¹ Zato i odbija da u Hrvatskoj dolazi do jačanja nacionalizma. "Atraktivna je žena srednjih četrdesetih. . svijetle crvene kose i ima živ temperament za krotiti. Svejedno, ona je izvanredna, iako staccato-brza govornica, neprestano putuje po Republici i zna kako koristiti svoj ne beznačajan šarm s proračunatim rezultatom. Općenito se drži da je jedna od malobrojnih (ukoliko ne i prvih) partijskih vođa koji su se pojavili u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata i koji uživaju istinsku popularnost među stanovništvom."²²

Na mitingu uoči obljetnice oslobođenja Zagreba (7.5.1971.), a neposredno nakon teškoga sastanka na Brijunima (gdje je "SKH vodstvo i njegov nacionalistički reformski program" preživio netaknut"²³), govorila je pred nevjerojatnim mnoštvom okupljenih građana. "Nakon kratkog, ali intenzivnog razdoblja promidžbenih priprema od zagrebačke partijske organizacije i vladinih dužnosnika" okupilo se 200.000 ljudi da

17) Isto. O desetom plenumu vidi opširno i kod Bilandžića, Savke Dabčević-Kučar, Tripala itd.

18) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files, 1970-1973, Political and defense, From: Pol 12 Yugo to: Pol 13-2 Yugo; Pol 12 Yugo, Federal Assembly Vice President Zanko Refuses to Resign, Formal Proceedings For Recall to be Instituted, March 3, 1970.

19) Isto, Businesslike Croatian Party Plenum and Recall of Milos Zanko Signal End to "Zanko Affair" in Croatia, April 14, 1970.

Isto, Croatian Party Leader Vrhovec Engages in Bitter Polemics Over Allegedly Anti-Croatian Film, December 9, 1970.

20) Isto. Sedamdesete su i oni koji će kasnije biti protiv proljećarskog čelništva, bili napadani kao nositelji šovinizma. Josip Vrhovec kritizirao je film "Teroristi", kao "anti-hrvatski" jer je hrvatsku emigraciju prikazao kao krvoločnu, dok su Srbi prošli neusporedivo bolje. Viktor Raspor iz Dunav filma nazvao je Vrhovca "ideološkim carom hrvatskog SK" i "hrvatskim šovinistom čiji stav prema filmu samo odražava opću klimu rastućeg ekstremnog nacionalizma u Hrvatskoj". Američki je diplomat tada dobro napisao kako je Vrhovec "zvijezda u usponu", ne misleći, vjerojatno, kako će brz biti njegov dolazak na čelnu dužnost. Film "Teroristi" u Hrvatskoj je zabranjen, ali ne i u vojnim objektima! O ovome se slučaju trideset i jednu godinu kasnije, u razgovoru s Perom Zlatarom za tjednik "Globus", Josip Vrhovec prisjetio riječima da su autori dokumentarca Vicko Raspor i Krste Škanata: "...autori koji nisu bili svjesni svoga unitarističko dogmatskog mentaliteta, kad su ustaštvo poistovjetili sa svim Hrvatima. Dok je Jugoslavija gorjela, prikazivali su ih po kasarnama. Rekao sam tada: "Neosporna su nedjela ustaša, ali ne pripisujte im ono što pripada ustašama! (...) Sve su to bile afere i polemike u čijim sam raščićavanjima neposredno sudjelovao kao Vjesnikov glavni urednik ili kao partijski ideolog." "Globus", 57, 104.

21) Isto, Pol 12 Yugo, Views of Croatian Party President Savka Dabcevic Kucar on Problem of Regional Nationalism and Governmental Reform, December 16, 1970.

22) Isto.

23) Isto, Pol 12 Yugo, Aftermath to Brioni LCY Presidium: The CC LCC XX Plenum, May 26, 1971.

bi se uvjerilo kako se od reformi ne odustaje.²⁴ "Vjerojatno jednako tako važno kao ono što je Dr. Dabčević-Kučar rekla u jednosatnom govoru bio je emocionalni naboj uzbuđenog nacionalističkog odobravanja s kojim je pozdravljena. Masa je pokazala stupanj pozornosti i iskrenog entuzijazma koji se rijetko viđa na od partije organiziranim skupovima."²⁵ Konzulat je do tada već običavao brojati hrvatske i savezne zastave na javnim skupovima i hrvatske su, prisjećao se drugi čovjek konzulata Thomas Dunlop, dominirale.²⁶ Vjerojatno je i miting na Trgu Republike utjecao da 12. svibnja 1971. konzul napiše kako je "nacionalizam u Hrvatskoj neobuzdan", ispravivši se da bi zapravo riječ "resurgent" (koji se vraća, ponovo izbija) bila preciznija.²⁷

Dok je Savka nastupala na skupu u Zagrebu, Mika Tripalo je i sam bio u središtu pozornosti, putovao i držao "ubojite nacionalističke govore", a dočekivali su ga s "entuzijastičkim, čak frenetičnim, aplauzima".²⁸ "Naša sudbina je u našim rukama", govorio je Tripalo, inzistirajući da konačno Hrvati imaju mogućnost izgraditi neovisnu Hrvatsku u Jugoslaviji i osigurati prava Srbima u Hrvatskoj.²⁹ Opisivan je kao artikuliran i zagriženi branitelj "liberalne" pozicije. Iako nije tako vatren i emocionalan kao Savka, nije ništa manje čvrst u zagovaranju reformi.³⁰ Nešto kasnije, Tripala su opisali kao "intelektualnog teškaša". U istu je skupinu ulazio i Bakarić, ali je on bio nesklon javnim govorima. Savka Dabčević se, javljeno je, mogla manje kontrolirati u javnim nastupima, a Tripalo je, iako gotovo jednako dobar javni govornik, i tu bio vješt. "Tripalo je tako glavni hrvatski glas u aktualnim raspravama. Kao takav, on je jedini hrvatski političar koji se poimence javno kritizira od vođa drugih republika."³¹ Tek nešto kasnije Thomas Dunlop, u dopisu o kandidatima za Predsjedništvo SFRJ, navodi kako je Tripalo "jako popularan hrvatski nacionalist" i predvodnik "partijske reformističke i nacionalističke politike", odnosno "nacionalistički usmjerenog vodstva SKH".³² Puno godina kasnije, u razgovoru vođenom 1996. Dunlop je Tripala opisao kao čovjeka s "izvanrednim, narodnim dodirom", političara koji je rođen s talentom i koji je "rijetko učinio grešku u javnom

24) Isto, XR Pol 18 Yugo, Zagreb Citizens Cheer LCC President Dabcevic Kucar as She Reassures Them Reforms Will be Carried through, May 12, 1971.

U svojoj knjizi Savka danas sumnja da je na skupu bilo 200.000 ljudi. Svejedno, njezin opis skupa i konzulovi zapisi gotovo su posve suglasni. Dabčević-Kučar, 616-620. Drugi čovjek konzulata Thomas Dunlop u razgovoru danom Foreign Affairs Oral History Programu, kaže kako je na Trgu bilo čak 250.000 do 300.000 ljudi.

25) Isto.

26) Dunlop, 121.

Foreign Affairs Oral History Program, Yugoslavia Country Collection. Association for Diplomatic Studies and Training Arlington, VA; Georgetown University, Launger Library. Razgovor s Thomasom Dunlopom 1996. je vodio Charles Stuart Kennedy.

27) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files, 1970-1973, Political and defense, From: Pol 12 Yugo to: Pol 13-2 Yugo; Pol 13-2 Yugo, The Symbols and Myths of Croatian Nationalism, May 12, 1971.

28) Isto, Pol 12 Yugo, The Controversial Mika Tripalo: Still Very Much in the Croatian Limelight, June 9, 1971.

29) Isto.

30) Isto, Pol 12 Yugo, Croatian Party Leader Tripalo s Views on National Problem and Governmental Reform, December 16, 1970.

31) Isto, XR Pol 12 Yugo, Constitutional Debate: The LCC and the Controversial Mika Tripalo, April 7, 1971.

32) Isto, XR Pol 18-1 Yugo, Croatia s Candidates for SFRY Presidium: Probably Blazevic, Tripalo and instead of Bijelic, Djuro Kladarin, June 17, 1971.

nastupu".³³ Znao je kako smiriti napetosti, kako agitirati. I on i Savka i neki drugi činili su impresivnu grupu, prisjećao se Dunlop.³⁴

Josip Đerđa, koji je u Saveznoj skupštini zamijenio Miloša Žanka, bio je netaktična, otvorena ličnost, na glasu zbog nediplomatskog ponašanja. Priznaje da često može planuti, ali da istovremeno nije tvrdoglav, već trijezan. Izvori su javljali da je skloniji odmoru no sportskoj aktivnosti. Puno čita i javlja se kao kolumnist u "Radu", što mu je glavno opuštanje.³⁵

U konzulatu su pratili sve važnije aktivnosti i prevodili sve razgovore s novinarima i javne govore hrvatskih političara. Duže izvješće poslano je o nastojanju hrvatskog političkog rukovodstva na vlastitoj vanjskoj politici: predsjednik Izvršnog vijeća Sabora Dragutin Haramija putovao je u Friuli-Venezia Giulia, što je dobilo veliki prostor u zagrebačkom tisku. "Hrvatska svakako snažno nastoji na vlastitoj "vanjskoj politici", ali s kojim rezultatima, političkim ili gospodarskim, ostaje da se vidi."³⁶ (...) Ako će Hrvatska i dalje previše nastojati na svojoj neovisnoj vanjskoj politici sukob s Beogradom u jednom trenutku, i to prije no kasnije, čini se izvjestan."³⁷

Slučaj Đodana i Veselice, "dva nacionalistička intelektualca"³⁸, (a Veselica je bio, pisali su američki diplomati, suradnik i pouzdanik Savke Dabčević-Kučar, pa je zato njegov odlazak doživljen kao njezino izravno slabljenje), dobili su veliku pozornost. Isto vrijedi za slučaj Stipe Prolića.

Prava poplava telefaks poruka slana je poslije Karađorđeva, nakon ostavki. Konzulat isprva nije bio siguran je li za glavnu referenticu na 23. sjednici CK SKH Milka Planinc bila izabrana zato jer je trebalo kritizirati drugu ženu, Savku, ili zato što će ju doista zamijeniti.³⁹ Prenešene su i procjene glavnog urednika "Komunista" da je čitavo partijsko rukovodstvo Jugoslavije bilo u šoku, jer su shvatili koje opasnosti prijete zemlji bez Tita na rukovodećem položaju.⁴⁰ Da neće biti uhićenja "liberalnih" političara u Hrvatskoj, veleposlanstvo SAD-a obavijestio je Stane Dolanc. Tijekom 45 minuta dugog razgovora emotivno je istupio samo jednom, "govoreći o Tripalu". "On (a mi vjerujemo i većina vodstva SKJ) krive Tripala, visokog vladinog i partijskog dužnosnika, za najveću ulogu koju je imao u izazivanju nereda u Hrvatskoj."⁴¹ Američkoj je strani moralo biti puno lakše braniti poteze saveznika u Beogradu ukoliko se ne dogode "vidljiva", velika uhićenja. Dolazak Josipa Vrhovca i Milke Planinc na vodeće dužnosti označio je, javljano je State Departmentu, pobjedu "konzervativaca". Veleposlanstvo je navelo kako je zanimljiv bio podtekst nekog od govora na kojima su oštro osuđeni Pirker, Savka i Tripalo: sadržana je bila skrivena kritika Tita. On je, iako potreban, u ključnim trenucima boravio van zemlje, a još sasvim nedavno (u ljeto) naglasio je kako su optužbe za hrvatski šovinizam

33) Dunlop, 131. Foreign Affairs Oral History Program, Yugoslavia Country Collection. Association for Diplomatic Studies and Training Arlington, VA; Georgetown University, Launger Library. Razgovor s Thomasom Dunlopom 1996. je vodio Charles Stuart Kennedy. Vidi o tome više: Jakovina, 2001.

34) Isto.

35) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject numerical files, 1970-1973, Political and Defense, From: Pol 13-2 Yugo to Pol 15-1 Yugo; June 30, 1970.

36) Isto, Pol 7 Yugo, Recent Croatian "Foreign Policy" Initiatives Culminate in June 27-30 Visit by Premier Haramija to Neighbouring Italian Autonomous Region Friuli-Venezia Giulia, July 14, 1971.

37) Isto.

38) Isto, Pol 12 Yugo, Reaction Since July 23 Expulsion of Veselica and Djodan from the LCC, August 4, 1971.

39) Isto, Resignations of Croatian Party Leaders: Zagreb Student Leaders Arrested, December 13, 1971.

40) Isto, Pol 15 Yugo, Editor of Kommunist on Recent Events in Croatia, Deember 18, 1971.

41) Isto, Executive Bureau Member Dolanc Comments on Croatian Events, December 12, 1971.

apsurdne. Ono što je bilo još važnije, istaknuo je djelatnik veleposlanstva Johnson, bila je potreba učvršćenja novog vodstva SKH, čiji je ugled među članstvom prilično upitan. *"Nova ekipa treba nešto pokazati za svoju lojalnost SKJ i Titu – a to je ustupak savezne Vlade u korist nekih gospodarskih zahtjeva Republike."*⁴² Bila je to, vjerojatno, jedna od najranijih prognoza da će se ponešto od političke platforme Hrvatskog proljeća i Masovnog pokreta ugraditi u glavne dokumente i političku praksu SFRJ.

3.2. Dvjestopostotni Hrvat, "Dragan Budiša i studenti

Da među studentima postoji, kako je tvrdio Slobodan Lang, predsjednik Saveza studenata Hrvatske, "dobro poznata" skupina "razmjerno ekstremnih hrvatskih nacionalista za koje se vjeruje da čine, neformalno barem, "skupinu" koja drži zakazane sastanke", Washingtonu je javljeno u veljači 1970.⁴³ Tih je nekoliko mladića osramotilo "liberalne Hrvate" kada su pokušali omesti izvođenje drame Marijana Matkovića "General i njegov lakrdijaš" u tek obnovljenom Hrvatskom narodnom kazalištu. Langu se čini da je čitava "Matkovićeve afera" dobila ponešto balkanskog štiha zbog različitih teorija o stvarnoj odgovornosti za "nacionalistički ispad".⁴⁴ Matković je Nikolu Šubića Zrinskog opisao kao umišljenog junaka opsjednutog vlastitim mjestom u povijesti, neosjetljivog na stradanja običnih ljudi. Owen se činio kao "Dr. Strangelove" iz 16. stoljeća. Uzvici: "Vratite nam pravog Zrinskog!", "Zrinski je pravi heroj hrvatskog naroda!" i "Matkoviću, pobrinut ćemo se za tebe!" prekinuli su izvedbu.⁴⁵ Narodna milicija privela je osmoricu mladih koje je prekršajni sudac Ivan Barberić osudio na nekoliko tjedana zatvora. Osuđeni su bili studenti medicine Jakov Šupe, Šimun Križanec, Damir Rebić, Repušić, advokatski vježbenik Ivan Gabelica, đak Škole učenika u privredi Branko Penavić, student prava Martin Marić i ekonomije Mijo Jukić.⁴⁶ Tek nekoliko mjeseci kasnije dogodile su se velike promjene i u studentskim i omladinskim udrugama Socijalističke Republike Hrvatske. Kako su pisali u konzulatu na Zrinjevcu "establišment" je izgubio jednu od najvažnijih bitaka u koje se ikada upustio. *"Da bi pilula bila još više gorka, dvadesetitrogodišnji student filozofije Zagrebačkog sveučilišta Ivan Zvonimir Čičak, "outsajder" koji je pomeo kandidata establišmenta Damira Grubišu, navodno naginje ka "hrvatskom šovinizmu" i, što je još najgore,*

42) Isto, Pol 12 Yugo, (Bez teme), December 20, 1971.

43) Isto, Pol 13-2 Yugo, Small Group of Croatian Nationalists Disrupt Zagreb Theater Performance, February 25, 1970. Vjerojatno je neformalna skupina studenata doista djelovala. Kako su mnogi živjeli u studentskim domovima, to je olakšavalo okupljanje i "grupiranje", koje je lako moglo započinjati kao spontano druženje studenata istih fakulteta.

44) Isto, Pol 13-2 Yugo, Small Group of Croatian Nationalist Disrupt Zagreb Theater Performance, February 25, 1970.

45) Isto

46) Dušan Bilandžić, prenoseći Savkino izlaganje na sjednici Izvršnoga biroa CK SKJ u ožujku 1970. prema Genezi maspoka u Hrvatskoj, Književne novine, Beograd 1990., piše kako su hrvatske vlasti: "... opalile s tri mjeseca zatvora" studente koji su, na čelu s I. Gabelicom u HNK napali izvođenje drame Marijana Matkovića "General i njegov lakrdijaš", jer da ona vrijeđa bana Jelačića...". U drami nije riječ o Jelačiću, već o Zrinskom, kako i piše Owen (i Dunlop, koji mu je izradio nacrt izvješća). Američki konzul u svom dopisu nije spomenuo niti jedno ime osuđenih studenata i učenika. Bilandžić, 575.

Boris Senker, prenoseći imena osuđenih prema "Borbi" od 20.2.1970. navodi kako je Marijan Matković jednim pismom tražio da se optuženi oslobode, jer da publika ima pravo na vlastito mišljenje, a drugim je tražio da se komad skine s pozornice. Ovo se, ipak, dogodilo tek u svibnju. Senker, 299-300.

Matković se nedugo po izgredu ozbiljno razbolio, a u bolnicu mu je došao ispričati jedan student koji nije bio priveden. Rekao je kako su morali učiniti određenu demonstraciju, ukazati na nezadovoljstvo. Posredno je i to dokaz da je udruga studenata s jasnim političkim stavovima postojala.

čak redovito pohađa predavanja na teološkom seminaru zagrebačkog rimokatoličkog Teološkog fakulteta.⁴⁷ Slobodan Lang, koji je kao i Grubiša pripadao studentima uz vlast, a za njih su iz konzulata prenosili da ih se doživljava kao "arogantne, nedemokratske i karijeriste", sklone raspravljati o temama koje studente uopće ne zanimaju⁴⁸, uzaludno je pokušavao osporiti izbor Čička. Optužbe da je netko katolik i nacionalist u društvu gdje je "katoličanstvo jako i gdje su nacionalna osjećanja živahna", pokazale su se kontraproduktivnima.⁴⁹ Život se, komentirao je konzul Wilson, vratio među studente i mlade, čije je udruge do tada obilježavala apatija i karijerizam. Nije samo činjenica da je jedna poluga vlasti (privremeno) izgubljena bila toliko važna. Važniji je bio presedan. Jer izgube li od SK sponzorirane studentske i omladinske udruge glas da najlakše i najbrže osiguravaju uključivanje mladih u vrhove političkog i gospodarskog života, to će biti još dalekosežni udar vladajućoj ideologiji.⁵⁰ Pokret koji je početkom 1971. godine ubrzan, do proljeća se prepoznavao kao jasno usmjerenje većine studenata i važnog dijela profesora. Konzul je pisao kako su novi "iskreno nacionalistički studentski vođe došli na vlast", a partijski vrh ih je podržao.⁵¹ U depeši do 14. travnja, konzulat se upustio u dublju analizu. Pokret mladih očito je izazvao iznimnu pozornost, ponajprije zato jer su forumi koje do tada nije pohodio veliki broj ljudi, odjednom postali zanimljivi čitavoj vojsci sveučilištaraca. Jedna se stvar ipak nije mogla isključiti: da su politički vrhovi svjesno rušili prethodni studentski vrh, jer su ih stalno sramotili njihovi neuspjesi. Isto tako, mogao je to biti dobar način da se uhvate politički bodovi među mladima, pisao je konzul. "Hrvatski nacionalizam je sada "in". SKH sada vodi bitke u tim rovovima. Ne može si priuštiti eksploziju studentskog nezadovoljstva." Upravo zato, a inspirirani Titovim ponašanjem prema studentima u Beogradu 1968.⁵², vođe SKH odlučile su "udružiti se s reformistima, bolje prije no kasnije, kako bi ne samo preduhitrili nevolje, već od njih i profitirali."⁵³ Koji god bili stvarni razlozi, konzul je na prvom mjestu ipak spomenuo potrebu za većom osobnom slobodom, slobodom misli i savjesti, koja je usko povezana s osjećajem hrvatstva, mladenačkim otporom vlasti (bez obzira na režim) i oportunistom i željom za moći samih "pobunjeničkih vođa".⁵⁴

Koncem travnja 1971. na svečanosti primanja dva talijanska profesora i francuskog liječnika kao dopisnih članova Instituta za proučavanje i liječenje alkoholizma, tek na desert, jer je bio na domjenku kojeg su organizirali albanski studenti u Zagrebu, došao je Ivan Zvonimir Čičak. "Prilično mršav... kratke i tamne kose, dugih, dobro podrezanih, zulufo i dobro održavane kozje bradice, tamnih, svjetlećih očiju, "bio je lav večeri". Nosio je kaput od tvida i dolčevitu na crvene i bijele pruge. "Njegovi dugi, koščati prsti prolazili su stolom. Govori odličan talijanski i sasvim dobar engleski. Definitivno izgleda kao

47) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files, 1970-1973, Political and Defense, From: Pol 12 Yugo, to: Pol 13-2 Yugo; Pol 13-2 Yugo, To Its Chargin and Outrage, Croatian Student Association Loses Election for Prestigious New Post of Zagreb University Student Prorector, January 20, 1971.

48) Isto, Pol 13-2 Yugo, Upheaval in Leadership of Croatian Youth Student Organs: Party Endorses Nationalist Oriented Insurgents; University Students "Politicized", April 14, 1971.

49) Isto.

50) Isto.

51) Isto.

52) Vidi o tome kod Bilandžića, 518-523.

53) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files, 1970-1973, Political and Defense, From: Pol 12 Yugo to: Pol 13-2 Yugo; Pol 13-2 Yugo, Upheaval in Leadership of Croatian Youth Student Organs: Party Endorses Nationalist Oriented Insurgents; University Students "Politicized", April 14, 1971.

54) Isto.

pametan mladić.⁵⁵ Liječnik Bogdan Srdar iz Vinogradske bolnice kaže da mu je zdravlje odlično (što i nije tako neobično jer je Čičku tek 23), ali konzul Wilson dodaje da "može biti hipohodar". Srdar ga opisuje kao hrvatskog političara "starog kova". "*Snažnog intelekta, energičnog, aktivnog, povezanog s ljudima i zemljom*".⁵⁶ "Puno se od njega očekuje", napisao je konzul Wilson, dodajući da je riječ o "dvjestopostotnom Hrvatu" koji na kraju, "unatoč ugledu kojeg uživa kod mnogih", može biti samo kometa koja će prohujati lokalnim nebom. Iako vjernik, pobijedio je partijskog kandidata. Kako je vodeće srbijanske političare Latinku Perović i Marka Nikezića ocijenio "razumnima", američki konzul smatra da je spreman i voljan na kompromise. Dr. Srdar iste je večeri govorio i o Draženu Budiši, a Orme Wilson zapisao je da je i on "bistar mladić Čičkova kova". Slobodan Lang, tomu nasuprot, je "samodopadan, neaktivan i bez dodira s realnošću".⁵⁷ Čičak je u američkim dokumentima svakako najviše spominjani studentski vođa. O njemu kao "vjerniku" koji organizira studente kako bi išli u Crkvu i važnosti njegove pobjede nad službenim kandidatom za prorektora, pozitivno je govorio i nadbiskup Franjo Kuharić. Jasno je da je za izbor Čička moralo glasati i dosta profesora, "što ima posebno značenje za Crkvu u smislu ograničenja nastavničkom zboru da bi se sami izjasnili kao vjernici".⁵⁸ Po smjeni u Karađorđevu i Čičkovom uhićenju, kada je opisan kao "glavni studentski vođa"⁵⁹, još se lamentiralo o vezi nadbiskupa i mladog političara. "Čičak je poznao i silno cijenio nadbiskupa i jasno je da je ovaj pratio Čičkovu djelatnost", ali do kojega je stupnja "Kuharić bio umiješan u kratku, olujnu političku karijeru Čička, teško je odrediti".⁶⁰ Nadbiskupa je Čičak držao "svećem, čovjekom isuviše dobrim za politiku i zakulisne borbe koje se očekuju od nadbiskupa".⁶¹

Čičak i njegov stariji brat Neno više su puta bili u dodiru s američkim konzulatom na Zrinjvcu. Polovicom rujna 1971. došli su se raspitati o mogućnosti razmjene studentskih izaslanstava SAD-a i Hrvatske i "o američkom novinskom izvještavanju o Čičku". Čičak je izrazio očekivanje da će Amerikanci doći na međunarodni studentski skup u Dubrovniku kojeg je organizirao Savez studenata Hrvatske. Wilson udrugu opisuje kao "*iznimno aktivnu u promidžbi hrvatskog nacionalističkog cilja poljednjih mjeseci*". Čičak je također izrazio želju za organiziranje gostovanja nekog studentskog pjevačkog zbora iz SAD-a. Kako je druga udruga, Savez studenata Zagreba službena, a hrvatski studenti ne surađuju sa sličnim udrugama u Jugoslaviji, konzul je izvješće završio upozorenjem da se ovakvim inicijativama treba oprezno pristupiti zbog mogućih političkih komplikacija

55) Isto, Pol 13-2 Yugo, An Impression of Ivan Zvonimir Čičak – Student Prorektor at Zagreb University, April 28, 1971.

56) Isto.

57) Isto.

58) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, Consular, From: PS 7-6 US-USSR/Dolgun Alexander to PS 8-4 US-Yugo/Nizetich, Marcia; Soc 12-1 Yugo, Courtesy Call on Franjo Kuharić, Archbishop and Metropolitan of the Zagreb Archdiocese, February 2, 1971. Čičkov protukandidat bio je Damir Grubiša.

59) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files, 1970-1973, Political and defense, From: Pol 12 Yugo to: Pol 13-2 Yugo; Pol 12 Yugo, Anti-Nationalist Measures Continue in Croatia, but Pace Slackens, March 17, 1972.

60) NARA, RG 59, Social, From: Soc 14 Viet S to: Soc 10 Yugo; Soc 12 Yugo, Church Paper Defends Zagreb Archbishop Kuharić s Christmas Message, Denies Charge He Is a "Consultant to Counter-revolution", January 14, 1972.

61) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, Political and defense, From Pol 12 Yugo to Pol 13-2 Yugo; Pol 13-2 Yugo, An Impression of Ivan Zvonimir Cicak – Student Prorektor at Zagreb University, April 28, 1971.

koje bi mogle nastati zbog ovakve službene suradnje Sjedinjenih Država i "hrvatskih studenata".⁶² Slični studentski istupi prema konzulatu ovim nisu prestali. Nastojanje za suradnjom, pa i pitanje gostovanja američkog pjevačkog zbora, ponovo je pokrenuto početkom listopada. Upit uredu USIS-a (United States Information Service) u Zagrebu uputila je Ljerka Mintas Hodak. "*Mintas nije pokazala osobito zanimanje za stavove ostalih jugoslavenskih studentskih udruga.*" Njezina "*neuvijena tvrdnja da hrvatski dužnosnici nisu zainteresirani za stanje među studentima sigurno nije točna. Izjave prorektora Čička o navodnim prijetnjama njegovim uhićenjem sugeriraju da je na djelu rat živaca kako bi se studentski vođe strahom naveli ka mirnijoj politici.*"⁶³ Iako su i Čičak i Budiša, koji su se raspitivali o mogućnosti odlaska u SAD na vlastiti trošak predstavljali opasnost da kao "vrlo prisutni ovdje" u SAD-u privuku pozornost emigrantskih grupa "koji bi mogli poželjeti iskoristiti njihovu prisutnost za vlastite političke koriste". Isto tako: "*Ne može se, naravno, isključiti da Budiša i/ili Čičak sami pozele kontaktirati s takvim emigrantskim skupinama. Pokušat ćemo odrediti pune razmjere njihovih namjera kada i ako dođe do traženja viza.*"⁶⁴ Unatoč kritičkim tonovima, konzulat je ipak ostavio otvorena vrata. Navedeno je kako studenti ostaju "*u prvim redovima aktualnog nacionalističkog, "liberalnog", pokreta u Hrvatskoj, ali su došli pod snažni udar nekih konzervativnih elemenata unutar SKH. Vjeruje se da bi mali, ali povoljni odgovor ovim nastojanjima bio primjeren.*"⁶⁵

Ante Paradžik, predsjednik Saveza studenata Hrvatske, također je često spominjan. Nakon incidenta s brošurama o 29 strijeljanih franjevac širokobriješkog samostana, o kojoj se sudski raspravljalo u Splitu, Paradžik je naveden kao najodgovorniji "katolički" "hercegovački" student Zagrebačkog sveučilišta, koji je izabran na mjesto predsjednika Saveza studenata Hrvatske.⁶⁶

Službeni, Savez socijalističke omladine Hrvatske također je, pisao je Wilson, odražavao "nacionalizaciju" i "politizaciju" tijela koje su donedavna bile "na umoru", a Ivica Vrkić bio je "otvoreno nacionalističkih" osjećaja, baš kao i Paradžik i urednik "Studentskog lista" Branko Kuić. Svi oni, "novopridošli", predstavljaju "aktivističke i nacionalističke" ideje Čička i (kako piše, Dragana) Budiše, koji su došli na funkcije "udarom u ožujku i travnju 1971."⁶⁷ Budišini istupi na posebnoj konferenciji jugoslavenskih studenata o ustavnim amandmanima i gospodarskom i društvenom sustavu u Ljubljani (13. i 14. svibnja 1971.) dobili su poseban osvrt.⁶⁸ Na velikim pripremnim skupovima hrvatskih studenata izlučeni su stavovi koje će hrvatski sveučilištarci zastupati.⁶⁹ U Sloveniji su ih, međutim, podržali jedino studenti Kosova. To je prirodni savez, pisao je konzul, "i jedni i drugi su

62) Isto, Pol 12 Yugo, Zagreb University Student Pro-Rector Cicak Hopes for Exchange of Student Visits with US Universities, September 16, 1971.

63) Isto, Pol 13-2 Yugo, Croatian Student Leaders Pursue Interest in Contact With US Student Groups, October 8, 1971.

64) Isto.

65) Isto.

66) Paradžikovo ime u ovom dokumentu pišu kao Paradzic.

67) Isto, Pol 13-2 Yugo, Recent Developments in Croatian Youth/Student Movement, July 22, 1971.

68) Isto, Pol 13-2 Yugo, Croatian Students and Albanian Allies Refuse to Sign Final Document on constitutional Amendments at Ljubljana Conference of Yugoslav Student Union, May 26, 1971. I dalje Budišu nazivaju Draganom.

69) Isto. Riječ je bila o traženju da se u postavljanju visokih časnika poštuje republička jednakost, da zapovjedni jezik u vojsci na prostoru SRH treba biti hrvatski, da barem 3/4 svih novaka treba slušati vojni rok na teritoriju matične republike ili pokrajine. Vanjski znak ovih promjena trebala bi biti promjena imena države u Savez Jugoslavenskih Socijalističkih Samoupravnih republika. Albanci su tražili vlastitu republiku, pravdajući se da postoje i dvije Njemačke, Koreje, dva Vijetnama, pa zašto ne i dvije Albanije. Vidi o tome i kod Bilandžića, 585.

pokretani anti-srpsstvom". *"Važno pitanje koje je ostalo bez odgovora je stupanj do kojega su studenti zastupali partijsko vodstvo određenih područja. Studenti su možda slijedili zapovijedi kako bi ispitali snagu post-brijunskih vjetrova; vjerojatnije, ipak, da su govorili ono što su mislili, što bi učinili s ili bez dozvole starijih."*⁷⁰

Studenti, koji su veliki štrajk započeli u studenom 1971., bili su "razmjerno homogena, nacionalistička i konzervativna skupina koja nije "zaražena" značajnim elementima radikalne "nove ljevice", kao u slučaju Ljubljane".⁷¹ Štrajku su prethodili veliki skupovi na više fakulteta, od kojih je Filozofski imao najistaknutije mjesto. Vjerojatno je onaj 30. listopada, zbog izjave Hrvoja Šošića da bi Hrvatska trebala zatražiti članstvo u UN-u, osnovati narodnu banku, izabrati predsjednika i poslati ga u Washington po kredite (što je, navodno, izrečeno publici koja se smijala), jedan od poznatijih. Tada su napadnuti donešeni amandmani na Ustav, iako se govornici nisu slagali u detaljima. Govorio je Čičak, Paradžik, Budiša, Marko Veselica. ". .atmosfera skupa bila je snažno nacionalistička, dok je u isto vrijeme naglašavano "istinsko" bratstvo i jedinstvo među svima koji žive u Hrvatskoj."⁷² Brzjav sa skupa poslan je samo Titu, ne i Savki, jer je iz SK istjerala dr. Veselicu i dr. Šimu Đodana. Samo nekoliko tjedana kasnije pokret je razbijen, baš kao i demonstracije na Trgu Republike sredinom prosinca, kada je došlo do razmjene uvreda s policijom i uhićenja 76 studenata.⁷³

Studentski, ali individualni, kontakti s konzulatom nisu prestajali ni nakon sloma Proljeća. Tako su u izvješćima konzulata zabilježeni kontakti nekolicine studenata. Davor Kutleša, student stomatologije, razgovarao je s mlađim savjetnikom za politička i gospodarska pitanja Leonom S. Fuerthom. Konzul Wilson sumnjao je da se radi o provokatoru emigrantskih krugova ili novih vlasti i naveo kako ubuduće: "Bude li daljnjih zahtjeva ovdje za potporom vlade SAD-a "hrvatskom pitanju" osobe će biti čvrsto i ljubazno zamoljene napustiti zgradu".⁷⁴ Visok, duge crne kose, zrelog ponašanja i posve pribran, toplog i suhog dlana pri rukovanju, razgovjetan, dobro odjeven u "modernom zagrebačkom stilu (dugi kaput itd.)", naglasivši da dolazi iz dobrostojeće obitelji, Kutleša je ipak izazvao oštru reakciju konzularnog službenika. Predstavivši se kao član male skupine studenata koji su Budišu, Čička i Paradžika i dalje smatrali svojim vođama i nastojali vratiti Tripala, Savku i Pirkera na vlast "normalnim sredstvima". Ako ovo propadne spremni su primjeniti "metode IRA-e", a on sam je spreman umrijeti za Hrvatsku. Za sada traže samo izjavu potpore vlade SAD-a Hrvatskoj, a kasnije i oružje! Unatoč "vehementnosti ovih izjava, Kutleša je govorio bez vidljive mržnje i zadržao je miran, čak ljubazan, izraz lica".⁷⁵ Fuerth ga je, ipak, tada prekinuo naglasivši dugotrajnu orijentaciju politike SAD-a. Kutleša je "s pomalo skeptičnim polu-smijehom" da je "američka politika često bila pogrešna".

Dragomir "Draško" Modrušan, dvadesetdvogodišnji student prava, izabran je u svibnju 1971. za predsjednika Savjeta za međunarodne odnose hrvatskih studenata. Kako je otišao u Sjedinjene Države, nije bio aktivno uključen u zbivanja, pa ga policija nije dirala. Modrušan je u ljeto 1972. došao na razgovor u konzulat na Zrinjevcu. Prvo je s američkim

70) Isto.

71) Isto, Pol 12-6 Yugo, Zagreb University Student Strike, November 27, 1971.

72) Isto, Pol 13-2 Yugo, Zagreb University Students Launch Fall Semester Political Season With Noisy Nationalist Manifestations, November 5, 1971. Dekan Filozofskog fakulteta u Zagrebu od 1970. do 1972. bio je psiholog dr. Boris Petz.

73) Isto, Pol 12 Yugo, Student Arrests in Zagreb, December 14, 1971.

74) Isto, Pol 13-9 Yugo, Further Approach to Consulate General, January 7, 1972.

75) Isto.

diplomatima razgovarao za vrijeme prijema u čast studenata hrvatskog jezika Sveučilišta u Kansasu, a nekoliko dana kasnije i u posjet organiziran na njegovo traženje. Najprije je izjavio da je njegov osjećaj kako su američka ulaganja u Jugoslaviji uglavnom u Sloveniji i Hrvatskoj. Radovalo ga je ukoliko je to bio znak da se računa na podjelu utjecaja u Jugoslaviji. Prilikom drugog susreta, želio je obavijestiti konzulat kako se u nekim političkim krugovima u Hrvatskoj drži (govorka) da je CIA naoružala hrvatske teroriste u Bosni i Hercegovini. Modrušan je "srednje visine i predebeo".⁷⁶ Govori izvanredan engleski s američkim naglaskom. "Doima se inteligentnim, ali ne i briljantnim i izlaže svoje poglede skromno, gotovo apologetski". Čini se da naginje pasivnosti, pisalo je na kraju dokumenta. Tijekom posjeta znojio se, ruke su mu se tresle i očigledno nije bio opušten, javljeno je sa Zrinjevca.

Američki su dužnosnici obojici naglasili da je jedinstvo, neovisnost i teritorijalni integritet ono što SAD zanima, a da su unutarnje uređenje unutarnja stvar suverene zemlje. Kasnijih razgovora, čini se, nije bilo. Prilike više nisu bile povoljne ne samo za ovakve, terorističke, ponude, već ni "za mali, ali povoljni" odgovor kakav se preporučivao nekoliko mjeseci ranije.

3.3. Hrvatski nacionalist, ali ne i ekstremist: Franjo Kuharić i katolička crkva

Katolička je crkva je imala istaknuto mjesto u depešama koje su slane State Departmentu iz generalnog konzulata u Zagrebu. Konačno, po tomu je glavni hrvatski gradi ipak bio središnje mjesto u cijeloj Federaciji. Američki diplomati s pojačanim zanimanjem prate nekoliko događaja vezanih uz Katoličku crkvu (proglašenje Nikole Tavelića svecem, obilježavanje desete obljetnice smrti Alojzija Stepinca, prijenos posmrtnih ostataka Zrinskih i Frankopana, pripreme za Marijanski kongres u Zagrebu).

U izvješću o odnosima vlasti i Crkve iz veljače 1970., R. Owen govorio je o "tenzijama" koje u Republici izaziva "hrvatski šovonizam".⁷⁷ Iako je novo vodstvo ipak doživljavao "u osnovi liberalnim u svom pristupu većini problema", oni su izloženi kritikama da pokazuju nedovoljnu čvrstinu u odnosu ne samo prema nacionalizmu, već i klerikalizmu. Franjo Kuharić, tada još biskup zagrebački, opisan je kao "nešto poput konzervativca u svome odnosu prema jugoslavenskoj vlasti i komunističkoj partiji" i po tome je različit od svoga rivala, splitskog nadbiskupa Franića. Vrhovi Katoličke crkve u Hrvatskoj uglavnom se bez ostatka opisuju kao konzervativni. Thomas Dunlop je ustvrdio da Hrvati "ni u kojem slučaju nisu u prvim redovima u borbi za reformu crkve, a u njima žestoke protu-režimske osobe zauzimaju utjecajne položaje". "Tako se u sadašnjem trenutku odnosi Crkve i Partije mogu opisati kao samo napet suživot...".⁷⁸ Orme Wilson, generalni konzul od konca proljeća 1970., u razgovoru s, tada već nadbiskupom Franjom

76) Isto, Rumored Yugoslav Allegation of CIA Involvement in Recent Infiltration of Terrorist Band, July 28, 1972.

77) Isto, Soc 12-1 Yugo, Croatian Authorities Move against Catholic Paper For Lauding Late Cardinal Stepinac, February 24, 1970.

78) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, Consular, From: PS 7-6 US-USSR/Dolgun Alexander to PS 8-4 US-Yugo/Nizetich, Marcia; Soc 12-1 Yugo, Recent Roman Catholic Church Activity in Croatia, June 24, 1970.

Kuharićem, koji je došao zatražiti vizu za duži posjet SAD-u i Kanadi⁷⁹, napisao je da se Kuharić pozitivno izrazio o odnosima Crkve i države ("*odnosi se razvijaju razmjerno dobro*"), posebno usporede li se s prilikama u drugim zemljama Istočne Europe.⁸⁰ Problem su nova gradska naselja, gdje nisu predviđena mjesta za crkve. Kuharićeva spremnost za zauzimanje umjerenog smjera u odnosima s Državom, koja se očito primjetila još daleko ranije, koncem 1971. bila je, očito, previše za dio katoličkoga klera, jer se "*vjeruje kako je došao pod udar "konzervativnih" krugova unutar hijerarhije Rimokatoličke crkve u Jugoslaviji*".⁸¹

Orme Wilson u službeni je posjet nadbiskupu došao 23. siječnja 1971. U "jednostavno namještenom uredu nabiskupske palače" razgovarali su o "sve većim, ali još uvijek ograničenim vjerskim slobodama", manjku kandidata za svećenike i ekumenskoj suradnji sa Srpskom pravoslavnom crkvom. Kuharić "govori dobar francuski i talijanski, a njemački mu je sve bolji. Engleski je sasvim ograničen". Njemački je odlučio učiti zbog sve većeg broja Hrvata koji tamo odlaze, pa se, rekao je "generalni konzul Bonna u Zagrebu Kurt Laquer" s Kuharićem dopisuje na odličnom njemačkom. Kuharić je odličnog zdravlja, iz njega izbija "agilnost i snaga", odlučno nastupa, aktivan je i efikasan branitelj interesa svoje Crkve, "jednako kao i sposoban administrator".⁸² Nadbiskup je naglasio kako od 1.95 milijuna vjernika, u Crkvu redovito odlazi tek 15%. Tiskovine se slobodno distribuiraju, ali sa sadržajem treba biti oprezan.⁸³ Nadbiskup se zalagao za koncept Federacije u kojoj će biti osigurana sva prava pojedinih naroda i republika. Odlazak Hrvata na rad u Zapadnu Europu drži opasnim. Hrvati u Sjedinjenim Državama, komentirao je svoj petotjedni posjet Sjevernoj hemisferi, prema američkoj politici odnose se različito: neki je oštro kritiziraju, neki opravdavaju, neki su ravnodušni. Mladi, osim za tamburicu, sve više gube vezu i zanimanje za staru Domovinu. Kuharićevo se mišljenje ponovo čitalo s pozornošću nakon Titova posjeta Vatikanu u ožujku 1971. Konzulat još ni tada nije imao jasan stav je li Kuharić tvrdolinijaš, ili su njegovi istupi trebali zadovoljiti konzervativno krilo u katoličkoj hijerarhiji.

Nekoliko mjeseci kasnije, komentirajući Kuharićevu propovjed objavljenu u "Glasu koncila" od 16. svibnja 1971., a izgovorenu povodom pokopa ostataka Zrinskih i Frankopana u Katedrali, nadbiskup je opisan kao "istovremeno čvrst branitelj Rimokatoličke crkve" i "hrvatski nacionalist koji duboko osjeća da njegov narod zaslužuje više autonomije u jugoslavenskoj federaciji, ali ne čini se ekstremistom u bilo kojem smislu...".⁸⁴ "...mora se primjetiti da je Kuharić isto tako naglasio važnost bratstva i jedinstva i međusobne tolerancije između ljudi različitih nacionalnosti i vjera."⁸⁵ Nadbiskup je Maticu hrvatsku tada nazvao hrvatskom katedrom.

79) Glavni je razlog bio odlazak na posvećenje kapelice posvećene Mariji Bistrici koja je izgrađena u Basilica of the National Shrine of the Immaculate Conception u Washingtonu, DC, koja je u sklopu Catholic University of America.

80) Isto, XR Pol 15-7 Yugo, The Church and New Urban Areas, October 12, 1970.

81) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, From Soc 11-5 Yugo to: Soc 13 Zambia; Zagreb Archbishop s Christmas Message, December 30, 1971.

82) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, Consular, From: PS 7-6 US-USSR/Dolgun Alexander to PS 8-4 US-Yugo/Nizetich, Marcia; Soc 12-1 Yugo, Courtesy Call on Franjo Kuharić, Archbishop and Metropolitan of the Zagreb Archdiocese, February 2, 1971.

83) Isto.

84) Isto, Soc 12-1 Yugo, Zagreb Archbishop-Metropolitan Kuharic Sermonizes on Croatian Nationalism, May 26, 1971. Dokument je napisao TPH Dunlop, a potpisao Orme Wilson.

85) Isto.

Nakon Karadževića, a zbog opće napetosti, na Badnju večer u Zagrebu nisu održane polnoćke. Crkva je, na brojnim partijskim sastancima, "bila vrlo malo kritizirana". Kuharić, unatoč jasnom zastupanju interesa Crkve, "nikada nije tražio riješiti ih ulazeći u sukobe s vlastima".⁸⁶

3.4. Hrvatska nacionalistička organizacija i nacionalistički pjevač: kulturne ustanove u Hrvatskom proljeću

"Književnici u ovoj Republici već dugo su među najotvorenijima u izražavanju lokalnog nacionalizma", napisao je u prvoj rečenici izvješća Washingtonu konzul Wilson 21. travnja 1971. Sve je započelo s Deklaracijom 1967., koju su potpisali brojni članovi Matice hrvatske "udruge koja je čak i tijekom represivnijih vremena u Jugoslaviji imala ulogu samopostavljena čuvara i glasnogovornika hrvatskog nacionalnog osjećaja".⁸⁷ Piscima su se pridružili "umjetnici, sveučilišni profesori, i drugi iz hrvatskog literarnog i umjetničkog kruga u spontanim izražajima hrvatskog nacionalizma", da se ne spominju političari, studenti ili navijači.⁸⁸ Konzul je žalio zbog odlaska hrvatskog izaslanstva sa sastanka Udruženja likovnih umjetnika Jugoslavije, naglasivši kako se time prekida još jedan kanal komunikacije između Srba i Hrvata, što ovoj zemlji sada najviše treba. Izdvojio je i "Vjesnikov" članak o potrebi da se pojačano uči jezik u školama, a Supekov ("zanimljiva i utjecajna osoba na hrvatskoj pozornici") časopis "Hrvatsko sveučilište", naziva "nacionalno orijentiranom publikacijom".⁸⁹

Još ranije, kratko po dolasku u Zagreb, Wilson je primjetio kako se dogodila rehabilitacija nekih od progonjenih potpisnika Deklaracije. Poimence izdvaja Miroslava Krležu, Ivu Frangeša, Franju Tuđmana i Vecu Holjevca. Holjevčev pogreb u ljeto 1970. uz najviše državne i vojne počasti i dan žalosti koji je proglašen, pokazuje novonastali trend.

"Franjo Tuđman predstavlja drugi zanimljivi slučaj. Tuđman je bio utjecajan vojni časnik prije umirovljenja 1961. s činom general-majora. Između 1961. i 1967. vodio je Institut za historiju radničkog pokreta u Zagrebu, a u isto vrijeme član je CK SKH. Tijekom ovoga razdoblja upleten je u kontroverzu zbog njegovog navodnog sve većeg hrvatskog nacionalizma. Godine 1965. javljeno je da je Tuđmanu prijetila disciplinska mjera. Ovo je izbjegao, da bi bio istjeran iz javnog života zbog svoje uloge u plasiranju Deklaracije o jeziku 1967. Tuđman se sada ponovo pojavio u tisku, kao autor dugačkog članka o hrvatskoj povijesti u srpanjskom broju ponekad kontroverznog mjesečnog časopisa "Praxis".⁹⁰ Svejedno, konzul nije mislio da se previše pozornosti treba pridavati ovim pojavama, iako je "zanimljiv znak hrvatskih prilika da dok se Holjevac pokapa uz sve počasti, njegov bivši mučitelj, Miloš Žanko, vuče se po talogu nemilosti".⁹¹

86) NARA, RG 59 Social, From: Soc 14 Viet S to Soc 10 Yugo; Soc 12 Yugo, Church Paper Defends Zagreb Archbishop Kuharić's Christmas Message, Denies Charge He Is a "Consultant to Counter-revolution", January 14, 1972.

87) Isto, Pol 13 Yugo, Croatian Nationalism: Recent Developments in Intellectual Circles, April 21, 1971.

88) Isto.

89) Isto.

90) Isto, Pol 12 Yugo, Discreet "Rehabilitation" of Some Prominent Croats Who Were Censored During 1967 Language Controversy For Excessive Nationalism, August 5, 1970.

91) Isto.

U posebnoj i nekoliko stranica dugom izvješću opisani su simboli i mitovi "hrvatskog nacionalizma". Njih su ponovo obnovili i njeguju ih intelektualci, ali utječu, zapravo, na sve.⁹² Tako su nabrojani hrvatska tricolora, hrvatski grb (koji je, prema konzulatu, preuzet od Zrinskih!), od mitova dolazak Hrvata na more, pogibija Nikole Šubića Zrinskog kod Sigeta, Zrinski i Frankopani uopće.⁹³

Šahovnica se može vidjeti svugdje: na vjetrobranama automobila, kaputima, beretkama, proizvodi se konjak "Zrinski", a snimljena je i gramafonska ploča s hrvatskom himnom! Proslavu prenošenja posmrtnih ostataka Zrinskih i Frankopana iz Bečkog Novog Mjesta pratili su govori "koji su bili iznimno nacionalistički. "Lijepa naša domovino", hrvatska himna, pjevana je s puno emocija". Izložbe o Ninu i "Zlatu i srebru Zadra", koja je tek postavljena uz "zasluženu" pozornost, imaju bolju povijesnu utemeljenost, smatra Wilson.⁹⁴

Najglasnije "nacionalističke novine", pisao je u ljeto 1971. Thomas Dunlop, bili su "Hrvatski tjednik", "Hrvatsko sveučilište" i "Studentski list", a kritike koje je Tito uputio preživjeli su bez posljedica "s malo više od povremenog zakretanja ruke". "Vjesnik" je također imao "pro-nacionalno" vodstvo. Koncem travnja 1971. večerali su dužnosnik USIS-a Gilbert Callaway, dopisnik "Newsweeka" iz Budimpešte Kenneth Huszar i dva "Vjesnikova" novinara, Mirko Kovač iz vanjskoposlovne redakcije i Zdravko Židovec, urednik unutrašnje politike. Židovec je bio još razmjerno optimističan, iako svjestan da je Titov govor u Prištini "upozoravajući" s naznakama da bi neki u SKH mogli biti smijenjeni. Cilj je Savke i Tripala dati Hrvatskoj više autonomije, ali ne i dovesti u pitanje Jugoslaviju. Podvale da je SKH povezan s ustaškom emigracijom je "fabricirana laž" zbog koje će netko morati biti kažnjen. Kako u pitanje ne dolazi "krajnja lojalnost Titu i Jugoslaviji", a "Tito je razuman i pravedan čovjek, drugi oko njega stvaraju probleme" vodstvo SKH biti će sačuvano. "Židovec je završio riječima: Neka živi Stari!"⁹⁵

Urednik Milovan Baletić, koji je bio u posjeti SAD-u kojeg je organizirao konzulat, u razgovoru sa službenikom USIS-a 9. lipnja istaknuo je kako je u redakciji zatekao "atmosferu rastuće krize". *"Postoji značajan strah, naglasio je, od nadolazeće čistke. Baletić je primjetio da se bojao za sebe isto kao i za novine (nije elaborirao zašto misli da je i on meta za odstrel), i da se neko vrijeme drži podalje od susreta sa strancima. Baletić je dodao kako smatra da su se prilike sada popravile i da više nije onoliko zabrinut kao ranije."*⁹⁶ Istaknuta je i reakcija Nikice Valentića (kojega Dunlop zove "ona", valjda zbog Nikica) na članak objavljen u "Ličkim novinama", u kojem je umirovljeni major Đuro Rabatić, pišući o ustaškom masakru nad stanovništvom jednog ličkog sela, naglasio kako "nas više neće iznenaditi".⁹⁷

Vice Vukov opisivan je kao "iznimno popularni hrvatski pop-pjevač i otvoreni nacionalist katolik".⁹⁸ Njegovo ponašanje za vrijeme koncerta na Braču 13. kolovoza dobilo

92) Isto, Pol 13-2 Yugo, The Symbols and Myths of Croatian Nationalism, May 12, 1971. Isto, Pol 12 Yugo, Zagreb s Situation Dec 20, December 21, 1971.

93) Čak i nakon Karađordeva u dopisu poslanom 20. prosinca 1971. napominje se kako je "Nacionalistički Nikola Zrinski još uvijek na programu Opere. Blagajna tvrdi da su ulaznice "rasprodane"."

94) Isto.

95) Isto, XR Pol 18 Yugo, Croatian Journalist's Views on Domestic Political Situation, LCC CC 19th Plenum Statement, May 12, 1971.

96) Isto, Pol 12 Yugo, Recent Developments With Croatian Press – Mixed Evidence, But Apparently No "Crack-down", June 17, 1971.

97) Isto.

98) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, Consular, From: PS 7-6 US-USSR/Dolgun Alexander to PS 8-4 US-Yugo/Nizetich, Marcia; Soc 12-1 Yugo, Split Court Bans Hercegovinan Franciscan Fathers Brochure "Siroki Brijeg", August 25, 1971.

je istaknuto mjesto u Wilsonovom izvješću. Konzul ga opisuje kao "neugodno". Usred pjevanja arije iz Zajčevog "Zrinskog", nakon što je trebao uzeti križ od drugoga pjevača, uzviknuo je: "Ah, Bog i Hrvati. To je pravo!"⁹⁹

Ivo Frangeš, koji je uz Franju Kuharića posjetio Papu u siječnju 1972. da bi mu predao božićni poklon, pretisak glagoljskog misala iz 1483., opisan je kao "*istaknuti hrvatski nacionalist, bivši dužnosnik hrvatske kulturno-nacionalističke udruge Matica hrvatska i član uredništva sada zabranjenog nacionalističkog tjednika Hrvatski tjednik*". Matica hrvatska uopće je stalno nazivana "hrvatskom nacionalističkom organizacijom". Frangeš je, piše Wilson, bio član SKH do travnja 1967., kada je zbog zastupanja "nacionalizma" nakon donošenja Deklaracije.

4.0. Nakon Karađorđeva: koliko je Amerika dobila?

Stanje u Hrvatskoj i Zagrebu kratko po Karađorđevu u veleposlanstvu u Beogradu doživjeli su kao "*na površini trenutno tiho. . ali očigledno kipteću i još potencijalno eksplozivnu*".¹⁰⁰ Dvanaestog prosinca 1971. javili su iz veleposlanstva u Beogradu, pozivajući se na dojavu Generalnog konzulata, da je Hrvatska mirna, a režim, svjestan "*implikacija za unutrašnje odnose, međunarodni ugled i nacionalnu sigurnost*", "*voljan izbjeći uporabu represivnih mjera protiv stanovništva*".¹⁰¹ To u isto vrijeme nije značilo da JNA nije, pisao je službenik veleposlanstva Johnson, spremna intervenirati u bilo kojem dijelu Jugoslavije. "*Koliko možemo suditi, JNA je jugoslavenski orijentirana. Očigledno Tito misli isto. Mislimo važnim naglasiti da u ovome trenutku nema razloga pretpostaviti da Tito i/ili vodstvo JNA ne bi uporabilo silu u Srbiji ili Bosni ili bilo gdje drugdje u Jugoslaviji, razvije li se situacija koju bi smatrali da ugrožava sigurnost države.*"¹⁰²

Novo je partijsko vodstvo Hrvatske predvođeno Milkom Planinc i Josipom Vrhovcem, analizirao je službenik veleposlanstva Johnson u veljači 1972., u iznimno teškom položaju. Trebalo je zadobiti povjerenje, a u isto vrijeme obuzdavati nacionalne osjećaje. Partija je već ranije priljev novih članova krivo tumačila porašću povjerenja u inače nepopularnu organizaciju u Hrvatskoj. Kada su toga reformisti postali svjesni, okrenuli su se nacionalizmu. A hrvatski nacionalizam je "*remetilački čimbenik jugoslavenskom političkom životu od nastanka ove višenacionalne države nakon Drugog svjetskog rata*".¹⁰³ Oporba prema Beogradu je također bila trajna, a nakon odlaska Rankovića i povećanja prava republika, sve je eksplodiralo u nacionalizmu. Sveučilišnim nastavnicima, intelektualcima i studentima priključili su se i "*primitivni elementi siromašnih krajeva*".¹⁰⁴ Nacionalizam je bio oruđe SKH pomoću kojega je od saveznog vrha nastojalo izvući ustupke za Hrvatsku. Hrvati su osjećali odlazak obrazovanih u inozemstvo, nedostatak novca za kapitalne investicije, nemogućnost da se brže gospodarski razviju. Nije moguće utvrditi koliki je bio utjecaj hrvatske "ekstremne emigracije" na privremene radnike u

99) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files, 1970-1973, Political and Defense, From: Pol 15-5 Yugo to: Pol 29 Yugo; Pol 18 Yugo, Embarrassing "Chauvinist" Outbreaks in Dalmatia, August 19, 1970.

100) Isto, Pol 18 Yugo, December 1971.

101) Isto, Pol 18 Yugo, December 12, 1971.

102) Isto.

103) Isto, Pol 12 Yugo, Crisis in Croatian Party – Summary and View From Belgrade, February 1, 1972.

104) Isto.

inozemstvu, komentirao je Johnson. Kraj Maspoka i Proljeća nije ublažio odljev radne snage na rad u razvijene zemlje, zasigurno nije ublažio djelovanje protujugoslavenske političke emigracije, a sasvim sigurno nije povećao popularnost partijskih struktura i riješio hrvatsko pitanje. Dapače, Hrvatska, a i Federacija u cjelini, ulazila je u novo, tvrđe razdoblje. Jugoslavija je zasigurno postala manje stabilna i s manje izgleda da će postati uređena i demokratska zemlja. A to u perspektivi Sjedinjenim Državama nije odgovaralo. Dugoročno barem. Kratkoročno se nije dogodilo ništa. Tito je i dalje bio na svome mjestu, Jugoslavija je i dalje ostala izvan blokova. To je bilo dovoljno i Moskvi, ukoliko, što je malo izgledno, ne bi bilo dokazano da je nastojanje dijelova hrvatske emigracije za stvaranjem saveza sa Sovjetima bilo više od puke nade i fantastičnog političkog projekta.

Jasno je da Hrvatsko proljeće nije bilo tek nacionalistički pokret. Hrvatsko proljeće dovelo je na istu stranu vlast i većinu naroda. Njegov slom vjerojatno je uništio posljednje nade da će se moći pojaviti "pošteni, dobri komunisti", i na taj način režim održati drugačije no represijom. I baš kao što je otkriće Staljinističkih čistki mnoge ponukalo da odustanu ili trajno posumnjaju u jugoslavenski komunizam, baš kao i ranije sovjetske intervencije u Mađarskoj i Čehoslovačkoj, tu je točku u Hrvatskoj, barem psihološki, odredio slom Proljeća. Reformska nastojanja Tita i Ustav iz 1974. vjerojatno je trebao ublažiti neke od problema čija se erupcija pretpostavljala u daljoj budućnosti.

Godine 1971. dogodila se prva i posljednja kriza u poslijeratnoj jugoslavenskoj povijesti kada se federalna vlast obračunala s iznimno popularnim vodstvom, vrhovima kulture, sveučilišta i estrade jedne od članica federacije. Kako je velika većina stanovništva jedne republike zastupala određena gledišta, koja nisu korespondirala s ostatkom (ili većim dijelom ostatka) Federacije, jasno je bilo da Jugoslaviju ne veže ni povijest, ni zajednički gospodarski interes, a da se socijalistički poredak nije nametnuo kao dovoljno snažno ljepilo. Ukoliko je politika doista umijeće mogućega, onda je i pitanje bi li Hrvatska prošla bolje da se smoglo discipline i snage stati tamo gdje u opasnosti od rušenja cijele strukture društva, smjene političara, uhićenja i zabrane kulturnjaka i studenata, ne bi bilo? Odgovor je vjerojatno potvrđan. Međutim, katkada je takvu zrelost ipak previše tražiti. Ona bi bila jedino što su SAD, vrlo vjerojatno, bile spremne poticati. I više od toga, pod pretpostavkom da se isuviše ne uzbude drugi dijelovi zemlje (dakle Srbija), bio bi to cilj kojemu bi Washington mogao dugo pljeskati. Sve drugo predstavljalo je opasnost i moralo je završiti s blagoslovom Titovoj akciji.

Drugi zanimljivi problem, na kojeg se za sada ne može odgovoriti, jest tvrdnja Thomasa Dunlopa, drugog čovjeka konzulata SAD-a u Zagrebu, kako je zbog različitog tona izviješća iz Beograda i Zagreba došlo do sukoba generalnog konzulata i veleposlanstva. Dok su jedni smatrali da se u zemlji događaju važne stvari i da sve ne može biti podvedeno pod nazivnik tradicionalne hrvatsko-srpske netrpeljivosti, veleposlanstvo je događaje navodno doživljavalo kao tek događaje lokalnog značenja. Pitanje je koliko su različiti podaci i neprecizne procjene, koji su se, ukoliko je ovo točno, slali iz Beograda, utjecali na one koji su promišljali dugoročni razvoj prilika na jugoistoku Europe. To otvara i pitanje funkcioniranja diplomatskih predstavništava u svim višenacionalnim zemljama, a u jugoslavenskom slučaju, traži suptilnu analizu izjava brojnih diplomata da su prije svega učili srpski i u Beogradu naučili na tamošnji način razmišljanja.

Henry Kissinger zamoljen je koncem 1972. intervenirati u korist profesora pravnoga fakulteta u Beogradu Mihaila Đurića, koji je optužen zbog srpskog nacionalizma.¹⁰⁵

105) Mihailo Đurić kritizirao je unošenje odredbe o imenovanju Tita doživotnim predsjednikom SFRJ u Ustav. To je javno zastupao, pa je uhićen i osuđen. Nenadović, 138.

Helmut Sonnenfeldt Kissingeru je napisao i što bi njegova intervencija mogla značiti. *"Svaka skrivena intervencija u njegovu korist, postane li javna, pojačat će zgražanje od strane posebno osjetljivih Amerikanaca hrvatskog podrijetla i njihove zahtjeve da se ništa manje ne učini za Hrvate u sličnoj situaciji. Stavili biste se usred žestokog srpsko-hrvatskog spora koji se ponovo javlja i u Jugoslaviji i u emigraciji."*¹⁰⁶ Savjetniku je, doduše, predloženo da o slučaju razgovara s Tepavcem ili Matesom, ali se on odlučio na slučaj ukazati Amnesty Internationalu. Nobelovac za mir nije, dakle, učinio ništa! Odnosno, učinio je ono što je bilo najbolje za njegovu zemlju. Pravda i pravo tada, a i sada, nisu identični s državnim interesima. Jugoslavija u cjelini, a Hrvatska posebno, ušla je u razdoblje "veće opreznosti, manjka sigurnosti i gubitka nade koji će umrtviti gospodarski razvoj na nekoliko godina".¹⁰⁷ Hrvatskoj je to donijelo i puno teže ožiljke.

Literatura

1. Dabčević-Kučar, Savka, '71 Hrvatski snovi i stvarnost 1-2, Interpublic, Zagreb 1997.
2. Bilandžić, Dušan, Hrvatska moderna povijest, Golden marketing, Zagreb 1999.
3. Matković, Hrvoje, Povijest Jugoslavije, Naklada Pavičić, Zagreb 1999.
4. Ridley, Jasper, Tito, Prometej, Zagreb 2000.
5. Rusinow, Dennison, The Yugoslav Experiment 1948-1974, University of California Press 1978.
6. Senker, Boris, Hrestomatija novije hrvatske drame II, 1941.-1995., Disput, Zagreb 2001.
7. Tripalo, Miko, Hrvatsko proljeće, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 2001.
8. Aleksandar Nenadović, Mirko Tepavac – sećanja i komentari, Radio B92, Beograd 1998.
9. Jakovina, Tvrtko, Što je značio Nixonov usklik "Živjela Hrvatska"?, Društvena istraživanja, god. 8, broj 2-3, (40-41), Zagreb 1999.
10. Jakovina, Tvrtko, Život u limenci sa crvima, Kako su živjeli i kakko su doživljavali Titovu Jugoslaviju? – razgovori američkih diplomata skupljeni u Foreign Affairs Oral History Program Udruge za diplomatske studije i Sveučilišta Georgetown u Washingtonu, Historijski zbornik, Zagreb 2001.
11. Pero Zlatar, "Josip Vrhovec: Račan je 1990. sam trebao raspisati referendum za samostalnost Hrvatske, a ne to prepustiti Tuđmanu", Zagreb, broj 576., 21. prosinca 2001.

Korišteni izvori nalaze se u dvije velike cjeline: Nixon Presidential Materials Project, White House Central Files, Subject files (Yugoslavia) i RG 59, General Records of the Department of State, Subject numerical files, 1970-1973, Political and Defense, Social, Consular, koji se čuvaju u National Archives and Record Administration (NARA), College Park, Maryland. Točno se mogu pratiti kroz bilješke.

106) NARA, Nixon Presidential Materials Project, White House Central Files, Subject files, Co(untries) 169 10/29/72 through Co 170 Zambia 1/1/73., October 3, 1972.

107) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject numerical files, 1970-1973, Political and Defense, From: Pol 15-5 Yugo to Pol 29 Yugo; Pol 18 Yugo, A Slovenian Official's Comments on Karadordevo and Related Matters, January 14, 1972. Riječ je o slovenskom službeniku protokola Edvinu Zdovcu.

Summary

**Tito's Objectives Parallel our Own
American Sources on the Croatian Spring**

Tvrtko Jakovina

The article is based on the recently declassified documents and reports from the US Consulate General in Zagreb written from 1970 to 1972. On the basis of the reports drafted by the Consul General and his deputy, the author described how US diplomats saw different political figures in Croatia, student leaders, clergy, members of Matrix Croatica etc. The US diplomacy was in general rather critical towards the events in Croatia, perceiving Josip Broz Tito as their most desirable ally in Yugoslavia.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LVI-LVII
ZAGREB 2003.-2004.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LVI-LVII, str.1-259, Zagreb 2003.-2004.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor

Mirjana Gross

Ivan Kampuš

Franko Mirošević

Ivica Prlender

Tomislav Raukar

Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:

ABC Clío

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:

Horetzky